

Voor sigaar, sigaret of pijptabak?

Piet Smiesing

Ruim dertig jaar geleden vond ik op een volkstuintencomplex, rond Utrecht, een merkwaardig kleipijpfragment. Een cilindervormig pijpje met het formaat en de vorm van de bekende kartonnen sigarenpijpjes.

Tussen de trompetvormige houder en het mondstuk is een kraalvormige verdikking. Het dunne mondstuk ontbreekt.

Tot twee jaar geleden, was dit het enige exemplaar dat ik in dertig jaar zoeken en graven ooit heb gevonden. Toen vond ik op een beurs, in een bak met bodemvondsten, een tweede exemplaar!

Soortgelijke pijpen in de literatuur

In de mij beschikbare literatuur ging ik op zoek naar soortgelijke pijpjes.

In de vraagbaak van het PKN-nummer 24 van maart 1984 meldt Michel Vroomans een vondst van enige pijpfragmenten waaronder eveneens zo'n pijpje. Zijn exemplaar is van zwart gebakken klei. Het kopgedeelte is versierd met bloemranken en op de keerzijde zien we de staf van Mercurius gekruist met de drietand van Neptunus. Op de kraalvormige verdikking zien we op één kant de gekroonde duif en op de andere kant het fortuin.

Beide merken waren namelijk in bezit van de Goudse fabrikant Jan van Baalen. Met het fortuin merkte hij vanaf 1861 zijn producten en het wapen van Gelderland gebruikte hij vanaf 1849. Het pijpje met dit dubbele merk moet daarom vanaf 1861 vervaardigd zijn.

In PKN-nummer 114 vinden we het artikel van Ron en Arjan de Haan: "Een Hollandse sigarenpijp uit de 18^e eeuw". Hierin wordt aandacht geschonken aan een complete sigarenpijp die zich in de collectie bevindt van de Archeologische Dienst Amsterdam.

De auteurs tonen aan dat dit type pijp, waarbij de kopopening in het verlengde ligt van het mondstuk, niet geschikt is voor pijptabak, maar voor sigaren.

De 26 cm lange pijp, met de naam "A van Houten", laat zich dateren in de periode dat vader en zoon Van Houten werkzaam waren, namelijk in de 2de/3de kwart van de 18de eeuw.

Sigarenpijp

Het door mij gevonden pijpje op het tuinencomplex heeft hetzelfde formaat als het pijpje van Vroomans.

Op de 3,5 cm lange sigarenhouder zien we het wapen van Haarlem in lauwertakken en aan de andere zijde een zwemmend zeemonster, met een dolfinnenkop, een geschubd lijf en een krul in de drievinnige staart.

Hiervan is het wapen van Haarlem het pijpenmakersmerk. Het behoorde in de tweede helft van de 18de eeuw eerst toe aan Jacob Nobel. Daarna waren van 1778 tot 1814 Simon de Jong en zijn weduwe de eigenaars. De laatste bezitter was Pieter van Rijk en wel van 1814 – 1848.

De fijne radering rondom de koprand, een handeling die in de 19de eeuw niet meer op die manier plaats vindt, geeft een datering van de tweede helft 18de eeuw.

Op de overgang van houder (kopgedeelte) naar mondstuk is een geribbelde, kraalvormige

verdikking waaraan het pijpje tijdens het roken kan worden vastgehouden. De kopopening heeft evenals de pijp in het artikel van de 'Hanen', een doorsnee van 1 cm en is daarom volgens mij ook bestemd voor sigaren. Het vrij dunne mondstuk is waarschijnlijk afgebroken doordat het rookkanaal niet precies centraal werd geboord. De naden zijn weggewerkt en vertonen een streepjesmotief.

Sigarettenpijp

Bij het gekochte exemplaar is het kopdeel veel korter, namelijk 2,5 cm. De radering rondom de koprand ontbreekt hier. Aan één zijde zien we een scherpe afdruk van, het door ranken ingesloten, gekroonde wapen van Gouda en aan de andere zijde het pijpenmakersmerk de gekroonde 73. Het merk geeft een uiterste datering van 1865, want daarna wordt het merk niet meer gebruikt. De pijp zal rond het midden van de 19de eeuw vervaardigd zijn. De kopopening is smaller dan bovengenoemde pijp en heeft een doorsnee van 8 mm. Daarom lijkt mij de pijp niet geschikt voor sigaren,

maar eerder voor sigaretten. Dan, in het midden van de 19de eeuw, is de sigaret in opkomst! Zo lezen we in "500 Jaar tabakscultuur": "In de Krimoorlog (1853 – 1856) bracht Europa geheel in de ban van de sigaret. En nog iets later de hele wereld". De Krimoorlog ging tussen Turkije, Engeland, Frankrijk, Oostenrijk en Italië. Na deze oorlog namen alle partijen, voor zover het nog niet bij ze bekend was, de gewoonte van het sigaretten roken mee naar huis.'

Samenvattend kunnen we vaststellen dat vanaf het midden van de 18de eeuw er op beperkte schaal sigaren werden gerookt en dat enkele Goudse pijpenfabrikanten daar op inspeelden.

Als na de Krimoorlog (1853 – 1856) door de opkomst van de sigaret de vraag naar de tabakspijp verder terugloopt, worden er ook sigarettenpijpjes vervaardigd. Vreemd is echter dat er uit die periode zo weinig vondsten bekend zijn, van, door pijpenmakers vervaardigde, sigaren- en sigarettenpijpjes. Mochten er meer van dergelijke vondsten bekend zijn, dan hoop ik dit graag te vernemen.

Geraadpleegde literatuur:

- J. van der Meulen, Goudse pijpenmakers en hun merken, 2003
 Bulthuis, P. , 500 Jaar tabakscultuur. De rijke geschiedenis van het roken, 1992
 PKN VI, nr. 24, maart 1984, p. 76, M. Vroomans, Vraagbaak
 PKN XXIX, nr. 114, oktober 2006, p. 1813 – 1818, R. de Haan & A. de Haan, Een Hollandse sigarenpijp uit de 18^e eeuw.